یەکەم: پەیوەندییە ئابوورییە نێودەوڵەتییەکان چییە

پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکان (International Relations) لە پێکهاتەی جۆراوجۆر پێکدێت، بەڵام لەگەڵ یەکتر تێك هەڵکێشراوە، لەوانە پەیوەندییە سیاسییەکان و ڕۆشنبیرییەکان و ئابوورییەکان دێت، و ناتوانرێ بگوترێت یەکێکیان لەویتر گرنگترە. هەروەها هیچ کامێکیان سەربەخۆ نییە، بەڵکو هەموویان پەیوەندیدارن بە یەکترەوە، بەڵام جیاوازی لە گرنگی دان بەو پەیوەندیانە بەرچاو دەکەوێت.

دیارە پەیوەندییە ئابوورییە نێودەوڵەتیەکان (International Economic Relations) دێتە کایەوە لە ئەنجامی جووڵەی کالاو خزمەتگوزاری و جولەی هۆکارەکانی بەرهەمهێنان (کار و سەرمایە)ی نێودەوڵەتییەوە. لێرەدا هۆکار و دەرئەنجام و کاریگەرە ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆکانی جولەی کالا و خزمەتگوزاری و کار و سەرمایەی نێودەوڵەتی دەگرێتەوە، کەواتە ئابووری نێودەوڵەتی لە لێکۆڵینەوەی هەموو لایەنەکانی چالاکی ئابووری پێك دێت، کە لە دەرەوەی سنووری سیاسی ئەنجام دەدرێت. کە دەتوانرێت لەم خاڵانەی خوارەوە کۆبکرێتەوە:

١-ئاڵوگۆڕی کالا و خزمەتگوزاری نێودەوڵەتی.

٢-جولەی سەرمایەیی نێودەوڵەتی.

٣-گواستنەوەی کرێکار لە سەر ئاستی نێودەوڵەتی (کۆچکردنی نێودەوڵەتی بۆ کەسەکان).

- هەموو ئەمانە لە چوارچێوەی بابەتی ئابووریی نێودەوڵەتی دەخوێنرێت.
- ماددەی سەرەکی لە پەیوەندییە ئابوورییە نێودەوڵەتییەکان لە هەناردە و هاوردەی کالاَ و خزمەتگوزارییەکان پێکدێت، کە پێی دەگوترێت بازرگانی دەرەکی، ئەمەش مانای ئەوەیە بازرگانی دەرەکی بەشێکە لە پەیوەندییە ئابوورییە نێودەوڵەتییەکان، واتە بەشێکە لە ئابووریی نێودەوڵەتی. بەکورتی پەیوەندییە ئابوورییە نێودەوڵەتییەکان لە دوو کۆمەڵە پێك دێت:
- پەیوەندی یەکەم:
- بریتییە لەو پەیوەندییەی، کە لە کۆچکردنی نێودەوڵەتی و جوڵەی کەسەکان بەهۆی ئابووری پێکدێت.
- پەیوەندی دووەم:
- بریتییە لەو پەیوەندییەی، کە لە جوڵەی کالاَو خزمەتگوزاری و سەرمایەی نێودەوڵەتی دروست دەبێت، کە ناسراوە بە مامەڵە ئابوورییە نێودەوڵەتییەکان، ئەمەو هەموو پەیوەندییە ئابوورییەکان لە نێوان یەکە سیاسییەکان ئەنجام دەدرێت، کە سەربەخۆیی و سەروەریان لەسەر خاکی خۆیان هەیە.
- ئەگەر سەرنج بدەینە پەیوەندی ئابووریی نێودەوڵەتی و لەگەڵ زانستەکانی دیکەی ئابووری بەراوردی بکەین، دەردەکەوێت، کە لقێکی سەربەخۆیە لە لقەکانی زانستی ئابووری، ئەویش لەبەرئەوەی تیۆری تایبەت بە خۆی هەیە.

دووەم: جیاوازی نێوان پەیوەندییە ئابوورییە نێودەوڵەتییەکان و پەیوەندییە ئابوورییە ناوخۆییەکان چییە؟

لە ڕاستیدا کۆمەڵێك گوزارشتی بنەڕەتی هەیە، پاساوی لێکۆڵینەوە وچارەسەرکردنی پەیوەندییە ئابوورییە نێودەوڵەتییەکان بە شێوەیەکی سەربەخۆ کار لە پەیوەندییە ئابوورییە ناوخۆییەکان دەکات، لەوانە:

- ١-ئاستەنگەکانی **گواستنەوەی هۆیەکانی بەرهەمهێنان لەسەر ئاستی نێودەوڵەتی:** هۆیەکانی بەرهەمهێنان (کار و سەرمایە) ئازادی گواستەوەیان زیاترە لە چوارچێوەی ئابووری نیشتمانیدا، بەڵام گواستنەوەی لە نێوان وڵاتان سنووردارە، ئەویش بەهۆی ئەو ئاستەنگانەی کە ڕووبەڕووی ئەو گواستنەوەیە دەبێتەوە.
- دیارە کار بە ئاسانی لە وڵاتێکەوەلة راستيدا كؤمةلَيَك طوزارشتي بنةرةتي هةية، ثاساوى ليَكؤلينةوة و ضارةسةركردنى ثةيوةندية ئابوورية نيَودةولةتييةكان بة شيَوةيةكى سةربةخؤ كار لة ثةيوةنديةية ئابوورية ناوخؤييةكان دةكات، لةوانة:
- ئاستةنطةكانى طواستنةوةى هؤيةكانى بةرهةمهيَنان لةسةر ئاستى نيَودةولةتى:
- هؤيةكاني بةرهةمهيَنان (كار و سةرماية) ئازادى طواستةوةيان زياترة لة ضوارضيَوةى ئابوورى نيشتمانيدا، بةلآم طواستنةوةى لة نيَوان ولآتان سنووردارة، ئةويش بةهؤى ئةو ئاستةنطانةى كة رووبةرووى ئةو طواستنةوةية دةبيَتةوة.
- ديارة كار بة ئاسانى لة ولآتيَكةوة بؤ ولآتيَكى ديكة ناطواستريَتةوة، ئةويش بةهؤى ئاستةنطة كارطيَرييةكان، كة هةموو ولآتيَك بؤ كؤضكردن دايدةنيَت، هةروةها بةهؤى نةزانينى هةلي كار لة دةرةوة، بةهةمان شيَوة بةهؤى جياوازى زمان و داب و نةريت و بارى كؤمةلآيةتييةوة، سةربارى زؤرى تيَضوونى كؤضكردن و خؤئامادةكردن بؤ كارى زةحمةت و سةختى ذيان. بيَجطة لةمانة سةرماية لة ولآتيَكةوة بؤ ولآتيَكى تر بة ئاسانى ناطوازريَتةوة، سةرةراى بوونى جياوازى لة نرخى سوو لة نيَوان ولآتاندا، ضونكة خاوةن سةرمايةكان وايان ثيَ باشة داراييةكانيان لة ولآتانى خؤيان وةبةربهيَنن، بة مةرجيَك داراييةكانيان بة شيَوةي ياسايي بة دةستهيَنابيَت، ئةويش لة ترسى قةيران و تةنطذة سياسى و ئابوورييةكانةوة و بةهةمان شيَوة كارى سةرثةرشتى ئاسان دةبيَت.
- ئابووريناسة كلاسيكييةكان، واى بؤ دةضن كة طواستنةوةى هؤكارةكانى بةرهةمهيَنان لة نيَوان ولآتان ئةستةمة، لة هةمان كاتدا طواستنةوة لة ضوارضيَوةى يةك ولآت ئاسانترة، ئةمةش بريتيية لة خةسلةتى ليَك جياكردنةوةى نيَوان بازرطانى دةرةكى و بازرطانى ناوخؤ.
- سةرةراى ئةوةى بؤضوونى كلاسيكةكان، راستييةكي رةها نيية، ضونكة هؤكارى بةرهةمهيَنان هةية بة شيَوةيةكى ضالاك لةسةر ئاستى نيَودةولةتى جوولة دةكات، جارى واش هةية لةسةر ئاستى ناوخؤ تووشى ئاستةنط دةبيَتةوة، بةلآم ئاستةنطى ياسايي بؤتة بةربةست لةبةرانبةر طواستنةوةى هؤيةكانى بةرهةمهيَنان لة نيَوان ولآتان، بة تايبةتى لة كاتى قةيرانة ئابوورى و سياسييةكاندا.
- ئينجا بةهؤى ئةوةى جياوازى لة تواناكانى كار و سةرماية لة نيَوان ولآتاندا هةية، ئةوة ئاستةكانى كريَ و سوو و قازانج جياوازة.
- **جياوازى دراوةكان و سيستةمى نةختى نيشتمانى:**
- ئاشكراية هةموو ولآتيَك سيستةميَكى نةختى و دراويَكى نةختى تايبةت بة خؤى هةية، و ثيَوانةى كالآ و خزمةتطوزارييةكانى لةسةر ئاستى ناوخؤ ثيَ دةكات، بةلآم لة سةر ئاستي جيهانى دةرةكيبدا، ذمارةيةكى زؤر لة دراوةكان هةية، ئينجا لة كاتى بوونى ثةيوةندى ئابوورى لة نيَوان دوو ولآتدا، ئةوة بة لايةنى كةمةوة دوو دراو هةية، ئةويش بريتيية لة دراوى ولآتى هاوردة و دراوى ولآتى هةناردة، لةم دؤخةدا دةبيَ ثةنا بؤ نرخى ئالويَري بياني ببردريَت، واتة طؤرينةوةى دراويَك بة دراويَكى ديكة. ئينجا بةهؤى ئةوةى هةر ولآتيَك سياسةتيَكى نةختى تايبةت بةخؤى هةية، ئةوة ئةطةرى طؤرانكارى لة نرخى ئالويَري بياني دةكريَت، بؤية رووبةرووى مةترسى دةبنةوة.
- بۆ وڵاتێکی دیکە ناگواسترێتەوە، ئەویش بەهۆی ئاستەنگە کارگێڕییەکان، کە هەموو وڵاتێك بۆ کۆچکردن دایدەنێت، هەروەها بەهۆی نەزانینی هەلی کار لە دەرەوە، بەهەمان شێوە بەهۆی جیاوازی زمان و داب و نەریت و باری کۆمەڵایەتییەوە، سەرباری زۆری تێچوونی کۆچکردن و خۆئامادەکردن بۆ کاری زەحمەت و سەختی ژیان. بێجگە لەمانە سەرمایە لە وڵاتێکەوە بۆ وڵاتێکی تر بە ئاسانی ناگوازرێتەوە، سەرەڕای بوونی جیاوازی لە نرخی سوو لە نێوان وڵاتاندا، چونکە خاوەن سەرمایەکان وایان پێ باشە داراییەکانیان لە وڵاتانی خۆیان وەبەربهێنن، بە مەرجێك داراییەکانیان بە شێوەی یاسایی بە دەستهێنابێت، ئەویش لە ترسی قەیران و تەنگژە سیاسی و ئابوورییەکانەوە و بەهەمان شێوە کاری سەرپەرشتی ئاسان دەبێت.
- ئابووریناسە کلاسیکییەکان، وای بۆ دەچن کە گواستنەوەی هۆکارەکانی بەرهەمهێنان لە نێوان وڵاتان ئەستەمە، لە هەمان کاتدا گواستنەوە لە چوارچێوەی یەك وڵات ئاسانترە، ئەمەش بریتییە لە خەسڵەتی لێك جیاکردنەوەی نێوان بازرگانی دەرەکی و بازرگانی ناوخۆ.
- سەرەڕای ئەوەی بۆچوونی کلاسیکەکان، ڕاستییەکی ڕەها نییە، چونکە هۆکاری بەرهەمهێنان هەیە بە شێوەیەکی چالاك لەسەر ئاستی نێودەوڵەتی جوولە دەکات، جاری واش هەیە لەسەر ئاستی ناوخۆ تووشی ئاستەنگ دەبێتەوە، بەڵام ئاستەنگی یاسایی بۆتە بەربەست لەبەرانبەر گواستنەوەی هۆیەکانی بەرهەمهێنان لە نێوان وڵاتان، بە تایبەتی لە کاتی قەیرانە ئابووری و سیاسییەکاندا.
- ئینجا بەهۆی ئەوەی جیاوازی لە تواناکانی کار و سەرمایە لە نێوان وڵاتاندا هەیە، ئەوە ئاستەکانی کرێ و سوو و قازانج جیاوازە.
- **٢-جیاوازی دراوەکان و سیستەمی نەختی نیشتمانی:** ئاشکرایە هەموو وڵاتێك سیستەمێکی نەختی و دراوێکی نەختی تایبەت بە خۆی هەیە، و پێوانەی کاڵا و خزمەتگوزارییەکانی لەسەر ئاستی ناوخۆ پێ دەکات، بەڵام لە سەر ئاستی جیهانی دەرەکییدا، ژمارەیەکی زۆر لە دراوەکان هەیە، ئینجا لە کاتی بوونی پەیوەندی ئابووری لە نێوان دوو وڵاتدا، ئەوە بە لایەنی کەمەوە دوو دراو هەیە، ئەویش بریتییە لە دراوی وڵاتی هاوردە و دراوی وڵاتی هەناردە، لەم دۆخەدا دەبێ پەنا بۆ نرخی ئاڵوێری بیانی ببردرێت، واتە گۆڕینەوەی دراوێك بە دراوێکی دیکە. ئینجا بەهۆی ئەوەی هەر وڵاتێك سیاسەتێکی نەختی تایبەت بەخۆی هەیە، ئەوە ئەگەری گۆڕانکاری لە نرخی ئاڵوێری بیانی دەکرێت، بۆیە ڕووبەڕووی مەترسی دەبنەوە.